

„ДВА ИДЕАЛА И ДВЕ ЛОГИКЕ У НАЦРТУ УСТАВА“

О нацрту устава, имали смо до сада једну живу активност, пуно је о томе већ и писано, човек је могао и да проверава и неке своје ставове, нека своја мишљења и да констатује како неке значајне вредности, тако и неке неконзистентности и слабости које се уочавају у нацртима текстова.

Истина, сви ми можда мало дискутујемо и уопштено, јер многе одредбе које се тичу битних проблема нашег друштвеног и економског система, остављена су у Нацрту да их реши будуће законодавство. Како ће све то да буде решено, ми то у овом моменту не знамо. Тако да можда неке начелне добро постављене ствари у пројекту нацрта, могу бити у тим законским текстовима побољшане а неке могу да буду погоршане, рђаво решене, тако да целину проблема још не знамо. Али било како било, једно је извесно: ако се има у виду, — што је усталом речено и у многим нашим политичким документима, — да су основни, стратешки циљеви ових нових уставних пројеката, пре свега, да се ојача положај радничке класе, радног човека у нашем друштву, и с друге стране, да се створи ефикаснији привредни систем, ако узмемо да су то битни стратешки циљеви који су добили у овим текстовима неку своју разраду, према њима, у овом моменту, могу да изнесем следеће мишљење.

Моје је пре свега мишљење, да ови текстови, бројношћу својих одредаба и различитости решења у друштвеном и у политичком систему, као и у економском систему, збиља дају адекватне правне оквири за јачање положаја радничке класе, или радног човека, — било тиме што експлиците истичу уставне одредбе којима се ингеренције друштвено-политичких заједница, државе и других институција ограничавају при контроли и расподели друштвеног производа и дохотка, било што се у политичком систему јача друштвеност и непосредност улоге радничке класе у политичком животу.

Дакле, без обзира на то, што многим одредбама Нацрта устава можемо да ставимо многе примедбе у погледу непрецизности и формулација, — мој је утисак да ћемо, сигурно, новим уставом добити један правни документ, који ће нам дати много више подршке и законских оквира за следећу етапу борбе у јачању положаја радничке класе, него што је то давао Устав од 1963. године.

Међутим, што се тиче другог стратешког циља новог устава стварања ефикаснијег привредног система, — мој је општи утисак да пројект Устава, овако како је формулисан, не даје довољно основа за, — бар у садашњим формулацијама, — наду, да ћемо постићи један ефикаснији привредни систем у друштвено-економском систему, и да ће тај систем у битној мери допринети остварењу овог јачања положаја радничке класе.

Зашто мислим да овај пројект то не даје? Зато што ми се, пре свега, чини да, — и ту ћу се вратити на нужан пут да се анализира читав проблем, а то је методолошки проблем, који су овде др Кавран и још неки дискусанти покренули, — мени се чини, да у свим одредбама Нацрта, било оних начелне природе, које су дате у преамбули о Основним одредбама Устава, било у појединачним члановима, да се ту стално ради о присутности двају у основи противречних методолошких приступа, разради уставних начела и њихове конкретизације.

Један је приступ, који дефинира неке односе — нормативне или позитивне, — изведене из неког „чистог модела“ социјалистичког система, друштвеног система самоуправљања и политичког система, и то су најчешће нормативне хипотезе у Одредбама које се тичу друштвене својине и расподеле према раду или права радника да користе друштвена средства и расподељују свој укупни доходак, о друштвеном карактеру укупног дохотка итд. Рекао бих да су то уставне одредбе једног чистог, дедуктивним путем из неколико основних премиса изведеног теоријског модела и друштвено-економског и економског. С друге стране, има један велики број допунских принципа, или варијација тих принципа, који произилазе из текућих емпиријских односа и услова, из садашње фазе развоја, који у мањој или већој мери, оспоравају или негирају фундаменталне претпоставке и ставове „чистог модела“, или их чине нејасним, упоредо дајући одредбе и ставове који бар логички *non sequitur*, не следе и не произилазе из начелних ставова.

Ово је видљивије када се анализирају појединачни чланови које је радни тим, који је радио на Нацрту Устава покушао, негде са више успеха, а негде са мало успеха, на неки начин да решава, где се није успело, начелни ставови и текући односи су просто стављени једни поред других, па се онда добија противречан резултат и развија низ логичких противречних ставова.

За илустрацију претходне констатације се може указати, пре свега, на преамбуле које се тичу начелних ставова Основа друштвено-економског система Југославије, и политичког система. То су дефиниције и ставови у вези са друштвеном својином, са самоуправљањем, са положајем основних субјеката привређивања, са робним, тржишним и планским елементом, са положајем и улогом државе и других друштвено-политичких организација (као субјеката који су нека врста „квази субјеката“, тј. нису економски субјекти, али ипак имају важне економске функције).

Наиме, у свим тим начелним приступима и одредбама, по мом мишљењу, нема ниједног који би био конзистентан до краја и велика је штета што предлагачи ових текстова Нацрта, нису укључили оно што представља по мом мишљењу, већ достигнути степен наше политичке, еко-

номске и других наука. Мислим да се у њима, у нашој теорији отишло нешто даље у расправи ових проблема, него што је то дато и, што се то одражава у самом тексту Нацрта Устава и његових начелних одребења.

Наравно, сваки од ових ставова, могли би се детаљно разлагати, ја бих узео само неколико примера. Почећу са проблематиком друштвене својине. Мени се чини да друштвена својина није економски доследно третирана у овоме тексту, односно да је сведена само на неколико чинилаца од којих су неки саставни део бића друштвене својине и у овом нашем самоуправном моделу, а неки нису. Има и неодређених ставова. Друштвена својина је као економска категорија у Нацрту функција расподеле према раду, договарања, и екстерних фактора — ти екстерни фактори могу бити и утицај државе и утицај система и утицај спољног тржишта и читавог низа других утицаја које могу вршити одређујуће често битне, некад важне, у пракси, утицаје на карактер коришћења друштвене својине.

Могло би се рећи да и концепција радног човека и класа могла бити у овом Нацрту Устава дата нешто прецизније. У нашој теорији и пракси, бар последњих година, се јако истиче значај класног приступа, не само о практичним проблемима, него и теоријским. Међутим, доста је у Нацрту Устава око субјеката, класе као субјекта, неодређеног. Наиме, ту има један читав низ категорија које се алтернативно појављују као израз основног субјекта. Час је „класа“ узета као основни друштвени субјект, час је „радни човек“, час су „људи“, час су „грађани“, час су „заједнице људи“ тј. ОУР-и као основни субјекти — и није можда на одмет да се у новом Уставу истакне, овога пута, нешто прецизније и доследније да је класа радника, радних људи основни друштвени субјект и онда преко њега се посматрају и други аспекти тј. други друштвени слојеви који су у различитим односима према класи радника.

Може се рећи да је и концепција самоуправљања овде сужена и сведена на „*право самоуправљања*“ и поред наших значајних искустава и у развоју, и у рационализацији самоуправљања (један аспект тог проблема смо чули, у вези са самим појмом и категоријом управе). Намеће се наиме утисак, да је самоуправљање само третирано и дефинирано као извесно право, уставно право без прецизнијег одлучивања функција самоуправљања у различитим сферама економског и друштвеног живота, укључујући и обавезе и одговорности које су се нешто измениле и развиле од стања којег смо имали у 1963. години наовамо.

Чини ми се, такође, да се извесне врсте неодређености око основних ставова огледају и у концепцијама које су везане за економски систем, ближе за карактер робне привреде и планирања. Мора се при томе истаћи, да су та питања и најмање у досадашњој теорији и пракси нашла дефинитивна решења, али је исто тако чињеница, бар за мене, да се више учинило у пракси и теорији него што је у нацрту нашло место. Наиме, и робни облик организације друштвеног рада и плански карактер привреде у теорији је нешто потпуније разрађен него што је то нашло место у Уставу. Нарочито је у вези с тим, одељак о друштвеном планирању — и у републичком и у савезном нацрту Устава — недовољан. Он понова — своди, у крајњој линији, друштвено планирање на низ облика економских

политика, не бави се неким централним проблемима којима се модерна теорија и пракса планирања бави, као што су проблеми односа целине и делова, проблеми приоритета, производње (инвестирања) и потрошње проблема параметара и критерија развоја итд. А све је то морало наћи бар неку најопштију уставну интерпретацију (при решавању питања о којима је нешто овде говорио и професор Благојевић).

Мислим да се са оваквим уставним третирањем друштвеног планирања не могу да постигну неки трајни и на другим местима поменути интереси радничке класе и самоуправљача, као што је економска сигурност, као што је право на рад, запосленост, и нека друга права (друштвеног стандарда). Очигледно је, да друштвено планирање у овом делу текста, по мом мишљењу, не добија довољно ни институционално, ни начелно, системске оквири и основе да би могло да се о њему детаљније расправља у појединим члановима.

Прешао бих сада на примедбе о појединачним члановима Нацрта. Кад је реч о њима, онда и овде влада извесна неодређеност, између исказа и ставова који одражавају нормативне, опште и начелне критерије, и неких критерија које треба да решавају неко текуће стање, фазу нашег развоја. — Обе врсте критерија су испреплетене и отуда ми се чини да у низу појединачних чланова, који се односе на поједина институционална решења и уставна решења, као што су рад, и доходак, стицање права рада, и расподела, да се свуда одражавају и нека питања фазе развоја и нека питања нерешених теоријских дилема код нас у вези са концепцијом рада и дохотка и места дохотка.

Навешћу само два примера која се односе на два члана, а мислим да се таква анализа може у друштвено-економском систему извршити готово за већину чланова који показују у којој мери су појединачна решења амбивалентна, непотпуна, или недоследна имајући у виду шта она значе као друштвена или као економска категорија. У члану 12. говори се, на пример, о праву на рад. „Рад и резултати рада одређују се на основу једнаких права и одговорности и они одређују материјални и друштвени положај човека”. Ово је једна нормативна одредба. Ја сам потражио, даље, у Нацрту Устава, које би биле комплементарне, додајне одредбе којима би се реализовала уставно и систематски ова норма чл. 12, и нисам нашао ниједну, економску као што су, — нужно везане за рад који одређује материјални и друштвени положај човека, — оне економске одредбе које се односе на право на запосленост, на право на једнак доходак од једнаког рада, на право на једнака средства које појединац може да користи у реализовању својих права на рад и резултата рада. Дакле, економски положај, материјални и друштвени положај човека, да би се кроз рад и резултате рада одредио и добио квалитет једнаких права и одговорности, морао би да има читав низ допунских одредби, које овај Нацрт Устава не садржи, и не садржи, по мом мишљењу, делом зато што писци Нацрта нису водили рачуна о конзистентности пројекта, а делом и зато, не садржи, јер ми заиста још немамо могућности да то економски реализујемо. Вероватно да право на запосленост не може да уђе у уставне одредбе у нашем друштву, зато што то право ово друштво не може још у потпуности да реализује. И сада се поставља питање, ако

друштво не може да реализује право на запосленост, има ли право писац Нацрта да истакне као основно у преамбули, да су рад и резултати рада једини ти који одређују друштвени положај човека. А то је везано и за проблем самоуправљања, јер се само у самоуправном односу, дакле, у радном односу, у односу запослености могу да остваре велики број уставних права, односно сва економска уставна права ове земље, док је у самоуправном односу само један део од укупног броја становника ове земље.

Огуда, ја не мислим нити пледирам да то право на запосленост треба да стане у Устав, али би зато морало да се на неки начин истакне ограниченост и условност извесних уставних одредби, које овако делују као априорне, нормативне, хипотетичне.

Исто тако, одмах у следећем члану 13. где се расправља о друштвеној својини и о друштвеном дохотку, истиче се један став који, по мом мишљењу, указује на ту двоврсност формулација за економски систем. Наиме, реч је о друштвеном карактеру дохотка. Доходак који производе радне организације и ОУР-и су истовремено и њихов доходак и део укупног друштвеног дохотка и друштвени доходак. Ја мислим да је ова теза у овој фази неодржива, имајући у виду остале чланове предлога Устава. Наиме, чињеница је да је један део дохотка радне организације, друштвена својина, али идентитет између дохотка радне организације или основне организације удруженог рада и дохотка друштва, као целине, претпоставља да постоји идентитет или потпуно директно уклапање у производњу, у друштвену и техничку поделу рада и формирање дохотка сваке појединачне јединице производне. Дакле, реч је о једном моделу, једном систему привређивања који је много развојнији у односу на садашњи систем, то је нешто што је ствар будућности, да је доходак основне организације удруженог рада непосредно и уједно и друштвени доходак. По мом мишљењу, само онај део дохотка друштвене организације удруженог рада представља и друштвени доходак, а то је онај који се односи на коришћење и допринос средстава која су у друштвеној својини и која морају на неки начин да се валоризују друштву за њихову перманентну употребу.

Оваквих ставова има и надаље у сфери и примарне и секундарне расподеле у сфери размене радова. Тако, на пример, члан 16 садржи одредбу, да између друштвених заједница, заједница образовања и других радних организација удруженог рада и привреде, остварује се, или треба да се остваре односи на бази „директне размене радова“. Међутим, директна размена радова није категорија робне привреде, то је категорија натуралне привреде или „чистог модела“ планске привреде у којем се један рад директно размењује за други рад. У ствари, друштвена организација удруженог рада и привреда могу само да размењују научне услуге за новац или употребне вредности за новац, дакле, неки облик робног привређивања, па се онда та директна размена радова у ствари своди на робни облик размене, а робни облик размене се од многих аутора у нашој теорији и пракси, од многих људи, сматра да не одговара облицима организације односа између привреде, науке и културе. Према томе, очигледно да је и ту, по мом мишљењу, једна одредба будућег самоуправ-

правног друштва, још далеког, у коме су радови *непосредно* друштвени, па се међу њима може да оствари принцип директне размене. Он се пак овде појављује као један „истрчали” облик, нешто што се већ сада треба да оствари, зашта још нема реалних претпоставки.

Ни у другим документима, међутим, овај проблем размене радова није до краја доведен, него само истакнут као начелан принцип, па се не мора зато сасвим пребацити читава грешка на ауторе Нацрта Устава.

Дакле, у основи у Нацрту Устава провејавају у питању су два система, један идеални систем, високо развијен самоуправни, систем, који истиче неке нормативе као критерије, као циљеве, као идеале, као вредности, који нису материјално остварљиви, нити су довољно институционализирани и уклопљени у везу са текућом, реалном, данашњом фазом развоја и данашњом проблематиком нашег привредног система. Можда то за један овакав докуменат као што је Устав који треба да да ширине и просторе за будуће сагледавање није лоше, али можда ћемо због тога доћи у ситуацију да законодавством након овог Устава допуњујемо и још више модифицирамо његове основне одредбе које су дате у Уставу на принципима који нису довољно прецизни и због којих би то текуће, касније законодавство могло бити врло различито и одударати у различитим правцима од идеала Новог Устава.

Др Иван Максимовић